Paulus. Onbekend? Onbemind?
(1) Eenheid door verscheidenheid

Lezing

Een lichaam is een eenheid die uit vele delen bestaat; ondanks hun veelheid vormen al die delen samen één lichaam. Zo is het ook met het lichaam van Christus. Wij zijn allen gedoopt in één Geest en zijn daardoor één lichaam geworden; of we nu Joden of Grieken zijn, slaven of vrije mensen, we zijn allen van één Geest doordrenkt. Tegelijk bestaat een lichaam niet uit één deel, maar uit vele. Als de voet zou zeggen: 'Ik ben geen hand, dus ik hoor niet bij het lichaam,' hoort hij er dan werkelijk niet bij? En als het oor zou zeggen: 'Ik ben geen oog, dus ik hoor niet bij het lichaam,' hoort hij er dan werkelijk niet bij? Als het hele lichaam oog zou zijn, waarmee zou het dan kunnen horen? Als het hele lichaam oor zou zijn, waarmee zou het dan kunnen ruiken? Maar God heeft juist alle lichaamsdelen hun eigen plaats gegeven, precies zoals Hij dat wilde. Als ze met elkaar slechts één lichaamsdeel zouden vormen, zou dan het een lichaam zijn? Het is juist zo dat er een groot aantal delen is en dat die met elkaar één lichaam vormen. Het oog kan niet tegen de hand zeggen: 'Ik heb je niet nodig', en evenmin kan het hoofd tegen de voeten zeggen: 'Ik heb jullie niet nodig.' Integendeel, juist die delen van het lichaam die het zwakst lijken zijn het meest noodzakelijk. De delen van ons lichaam waarvoor we ons schamen en die we liever bedekken, behandelen we zorgvuldiger en met meer respect dan die waarvoor we ons niet schamen. Die hebben dat ook niet nodig. God heeft ons lichaam zo samengesteld dat de delen die het nodig hebben ook zorgvuldiger behandeld worden, zodat het lichaam niet zijn samenhang verliest, maar alle delen elkaar met zorg omringen. Wanneer één lichaamsdeel pijn lijdt, lijden alle anderen mee; wanneer één lichaamsdeel met respect behandeld wordt, delen alle andere in die vreugde. Welnu, u bent het lichaam van Christus en ieder van u maakt daar deel van uit. God heeft in de gemeente aan allerlei mensen een plaats gegeven: ten eerste aan apostelen, ten tweede aan profeten en ten derde aan leraren. Dan is er het vermogen om wonderen te verrichten, de gave om te genezen en het vermogen om bijstand te verlenen, leiding te geven of in klanktaal te spreken. Is iedereen soms een apostel? Of een profeet? Is iedereen een leraar? Kan iedereen wonderen verrichten? Of kan iedereen genezen? Kan iedereen in klanktaal spreken en kan iedereen die uitleggen?

1 Kor 12,12-30 (NBV21)

Overweging

Op het volgblaadje kon je lezen wat Paulus allemaal in de schoenen wordt geschoven… Minstens zeven vooroordelen bestaan er over deze 'apostel van de heidenen'.

Wat weten we over Paulus, en waarom mogen we zijn geschriften blijven lezen?
Wat wij weten over Paulus is gebaseerd op twee bronnen: de brieven van Paulus zelf en het boek Handelingen. Bedenk dat Paulus' brieven, allemaal gelegenheidsteksten, de vroegste getuigenissen bevatten van het christendom. Dat alleen al is een reden om de teksten te blijven lezen.

De oudste, de eerste brief aan de christenen van Tessalonica, is te situeren rond het jaar 50. Het oudste evangelie is minstens nog eens vijftien jaar later te situeren. Voor hedendaagse gelovigen is het lastig dat Paulus in die brieven zelden spreekt over de 'mens' Jezus. Dat leverde het verwijt op dat Paulus het christendom zou hebben 'geconstrueerd'. Toch zijn er, ook vanuit de brieven, goede argumenten om aan te nemen dat de groep rond Paulus (hij handelde niet alleen!) een schakel was in de overlevering. We kunnen veronderstellen dat verhalen over Jezus al mondeling circuleerden. Paulus veronderstelde die kennis bij zijn toehoorders.

Paulus' levensloop kunnen we dus reconstrueren uit zijn brieven. Volgens hedendaagse exegeten zijn er zeven brieven die we met zekerheid aan Paulus zelf kunnen toewijzen. De andere (ook die befaamde Efeziërsbrief) zijn later geschreven en reageren op heel andere situaties.

We kennen Paulus ook uit de Handelingen, geschreven dertig à veertig jaar na Paulus' oudste brief. In Handelingen zit duidelijk een theologisch opzet, waarin Paulus' optreden harmonisch en geïdealiseerd wordt voorgesteld. Paulus' brieven daarentegen tonen een grotere diversiteit binnen, en ook meningsverschillen tussen, verschillende strekkingen van het vroege christendom.

Chronologisch

Paulus werd geboren in de havenstad Tarsus, in het zuiden van het huidige Turkije, in een joods gezin. Omwille van vervolgingen leefden toen al veel joden buiten Israël. Paulus was naast Bijbelvaste Jood ook goed geschoold in de Helleense cultuur en thuis in de Romeinse wereld. Intellectueel en cultureel was hij de best gevormde van allen die Jezus hebben gekend en hun tijdgenoten.
Vanuit Tarsus werd Paulus uitgestuurd om in Jeruzalem de Joodse wet te gaan bestuderen. Hij volgde er een opleiding bij de farizeeër Gamaliël, een aanhanger van een meer vrije interpretatie van de Thora. Toch evolueerde Paulus met verbetenheid tot een actieve vervolger van de Jezusvolgelingen. Zo ging hij op weg naar Damascus, in het huidige Syrië, om er christenen te arresteren. Op weg naar Damascus kreeg hij een inzicht: die Jezus (wiens aanhangers ik vervolg) is géén door God vervloekte, maar een onschuldig slachtoffer! Jezus' dood is een dood voor ons, een dood uit solidariteit. Tot op vandaag denken we nog na over wat dit zou kunnen betekenen.
Dit plotse inzicht van Paulus werd vaak als een 'bekering' voorgesteld. De voorstelling dat Paulus van het jodendom zou zijn overgegaan naar het christendom is een anachronisme. Het christendom als afzonderlijke godsdienst bestond toen helemaal nog niet!

Er moet bij Paulus iets gebeurd zijn waardoor hij een enorme gedrevenheid en ook grote vrijmoedigheid van denken ontwikkelde. Vanaf dat moment begon Paulus de hele, toen bekende wereld (het hele Middellandse Zeegebied, ook helemaal in westelijke richting) te bereizen. Eerst samen met Barnabas, later op eigen gezag. En snel kwam hij tot het inzicht dat hij het evangelie niet enkel kon prediken aan joodse gemeenschappen, maar dat de boodschap een universele boodschap was. Over de vraag of je eerst Jood moest zijn of worden om Jezusvolgeling te worden, werd nog stevig gedebatteerd. Onder andere op het zogenaamde eerste apostelconcilie van het jaar 48 in Jeruzalem. Volgens Handelingen werd daar vlot een compromis bereikt. Dit is waarschijnlijk een wat geïdealiseerde voorstelling. Paulus zou op die bijeenkomst wel bevestigd zijn als 'apostel van de heidenen', (de niet-joden dus).

Tijdens zijn vele reizen stichtte Paulus christelijke gemeenschappen of hielp hij prille gemeenschappen mee vormgeven (in Galatië in het huidige Turkije, dan over zee naar Griekenland: Filippi, Tessalonica, Korinthe, Efeze, …). Paulus bleef op die plaatsen niet heel lang. In Korinthe had hij zijn langste verblijf, anderhalf jaar.

Bij een laatste bezoek aan Jeruzalem werd hij aangeklaagd, gearresteerd en voor zijn proces naar Rome gebracht. Voorheen had hij de christenen van Rome al een lange brief geschreven waarin hij het verlangen uitsprak om hen te bezoeken.

Merkwaardig: in alle andere gevallen stichtte of ontwikkelde Paulus een gemeente, en even later trok hij weer verder. Hij hield wel contact, maar zonder alles zelf te willen uitwerken. De brieven waren een manier om die contacten te onderhouden.

De gemeente in Rome daarentegen had hij niet gesticht, en toch deed hij veel inspanningen om de christenen van Rome te overtuigen van zijn inzichten. Mogelijke interpretatie: Paulus had Rome nodig als springplank voor zijn laatste grote project: een missiereis naar Spanje!

Maar in Handelingen en in de brieven eindigt het verhaal 'plots'. Handelingen eindigt met zijn verblijf in Rome: "Hij verkondigde het koninkrijk van God en onderrichte vrijmoedig over de Heer Jezus Christus, zonder dat hem iets in de weg werd gelegd."

Volgens de traditie stierf Paulus in Rome de marteldood, maar echte bronnen zijn hier niet over. Fascinerend is wel dat Paulus blijkbaar de stoutmoedige droom had om helemaal naar Spanje te trekken, het einde van de toen bekende wereld.

Enkele bedenkingen, als 'leeswijzer' bij de brieven:
Paulus' brieven zijn niet bedoeld als theologische traktaten, maar zijn correspondenties met plaatselijke christelijke gemeenschappen over concrete situaties. De eerste brief, gesitueerd rond 50, de eerste Tessalonicenzenbrief bijvoorbeeld, heeft een heel warme toon. Paulus wilde de gemeente daar bemoedigen. Achteraf heeft men op de brieven van Paulus een heel doctrinair gebouw willen baseren, maar als je de brieven leest, zie je dat Paulus eigenlijk gaandeweg antwoorden zocht op vragen die zich op dat moment voordeden. Aanvankelijk dachten christenen dat 'de Heer' snel zou terugkeren, nog tijdens hun leven. Maar intussen gingen enkele mensen dood, en Hij was nog niet weergekeerd. Hoe moesten ze dat begrijpen? Paulus voelde mee met de pijn en de ontreddering. En als kenner van de Schriften zocht hij beelden die konden troosten, die hoop konden bieden. In een latere brief schreef Paulus: "Nu nog zien we in donkere spiegels, … eenmaal zullen we helder zien. Onze woorden en beelden zijn slechts flarden licht."

Maar het zijn 'brokstukken' waar we nog wel iets mee kunnen. Schitterende teksten die we mogen blijven koesteren, bijvoorbeeld de Christus-hymne uit de Filippenzenbrief of het loflied op de liefde uit de Korintiërsbrief.

Als leeswijzer is ook belangrijk dat Paulus in zijn brieven gebruik maakt van, op dat moment, bekende retorische schema's en technieken. Zo zal hij soms iets heel (wat overdreven) krachtig poneren …om dan even later het tegenovergestelde te beweren. Van belang is dat je je wat informeert over die literaire conventies en dat je ook de volledige tekst leest en niet slechts enkele geïsoleerde zinnetjes.

Ik licht nog even twee dingen uit die opvallen bij het lezen van de (originele) Paulusbrieven.
Er is vaak sprake van contacten met vooraanstaande vrouwen uit de gemeentes die hij bezocht. In de Filippenzenbrief bijvoorbeeld schreef hij over twee vrouwen (Euodia en Syntyche): "Zij hebben samen met mij gestreden voor het evangelie." We kunnen afleiden dat vrouwen een belangrijke rol opnamen in de vroege gemeenten. Er lijkt geen sprake van hiërarchische barrières in de verhouding man-vrouw. Dat ligt anders in de latere, niet-originele Paulusbrieven.

De lezing van vandaag komt uit de eerste Korintiërsbrief, een bekende tekst. Daarin wordt de ekklesia voorgesteld als een lichaam. Omwille van onenigheid in de plaatselijke gemeente benadrukte hij de 'eenheid in verscheidenheid'. Het beeld kan ook misbruikt worden om interne kritiek de kop in te drukken (iedereen moet zijn plaats kennen!). Paulus heeft met het beeld toch vooral de gelijkheid en gelijkwaardigheid willen benadrukken. Als je de brieven wat in hun context kunt situeren, valt de grote vrijheid en vrijmoedigheid van denken op.

Vergelijk deze tekst eens met gelijkaardige passages van latere auteurs, in de Efeziërsbrief en in Kolossenzen, dan valt op dat het beeld daar hiërarchischer wordt ingevuld. Daar is Christus het hoofd van het lichaam (vertegenwoordigd door de hiërarchisch oversten?), de gelovigen zijn dan de andere lichaamsdelen.

In De Lier staan we meer in die egalitaire traditie, die vanuit de Schrift ook goede papieren heeft.
Bij het delen van brood en wijn had Huub Oosterhuis de gewoonte om te wijzen naar de aanwezige gemeenschap als hij zei: “Dit is het lichaam van Christus.” Amen.

Tommy Vandendriessche
De Lier, Brugge, 28 september 2025